

Scandia

TIDSKRIFT FÖR HISTORISK FORSKNING

Årgång 2023 • band 89 • häfte 1

Redaktör & ansvarig utgivare
Professor Wiebke Kolbe

Redaktionssekreterare
Fil.dr Johannes Ljungberg

Webbredaktör
Fil.dr Sara Ellis Nilsson

Ekonomi- & prenumerationsansvarig
Professor Lars Edgren

Övriga redaktionsmedlemmar/styrelse
Professor Hanne Sanders, ordförande
Professor Thomas Kaiserfeld, Linköpings universitet
Docent Svante Norrhem, Lunds universitet
Docent Henrik Rosengren, Lunds universitet
Biträdande professor Stefan Nyzell, Malmö universitet
Ph.d. Morten Fink-Jensen, Københavns universitet
Ph.d. Lene Sofie Bak, Københavns universitet
Fil.dr Kajsa Weber, Lunds universitet
Fil.dr Ingmarie Danielsson Malmros, Malmö universitet
Fil.dr Lina Sturfelt, Lunds universitet
Docent Liesbeth Geevers, Lunds universitet
Fil.dr Robert Nilsson Mohammadi, Malmö universitet

© Stiftelsen Scandia

Förlag
Universus Academic Press

Omslag
Gabriella Lindgren

Grafisk form
Christer Isell

Engelsk språkgranskning
Rikard Ehnsjö

Omslagsbild
Informationsbroschyr om det ekonomiska försvaret, utgiven av
Överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap (ÖEF) 1964

Tryck
Pozkal Printing House, Inowroclaw 2023

Redaktionsråd

Advisory Board

SARI AUTIO-SARASMO, docent
Helsingfors universitet

ANDREAS MARKLUND, fil.dr
Lunds universitet

MICHAEL H. GELTING, professor
University of Aberdeen

FLEMMING MIKKELSEN, Dr.scient.pol.
Københavns universitet

MATS HALLENBERG, docent
Stockholms universitet

JES FABRICIUS MØLLER, Ph.d.
Københavns universitet

ORSI HUSZ, docent
Uppsala universitet

BERTEL NYGAARD, Ph.d.
Aarhus universitet

KARIN HASSAN JANSSON, docent
Uppsala universitet

DORTHE GERT SIMONSEN, Ph.d.
Københavns universitet

PASI IHALAINEN, professor
Jyväskylä universitet

SVEIN ATLE SKÅLEVÅG, professor
Universitetet i Bergen

NINA JAVETTE KOEFOED, Ph.d.
Aarhus universitet

ERIK THOMSON, associate professor
University of Manitoba

KIMMO KATAJALA, professor
Östra Finlands universitet

PAUL WARDE, professor
University of Cambridge

KARIN KVIST GEVERTS, docent
Svenska institutet för Förintelseforskning

ULF ZANDER, professor
Lunds universitet

PIRJO MARKKOLA, professor
Jyväskylä universitet

Innehåll

Redaktören har ordet <i>Wiebke Kolbe</i>	5
Grävandet efter demokratis rötter: Riksdagen och kungamakten 1611–1866 <i>Martin Almbjär</i>	11
Att komma till "möjliligaste sannolikhet; om icke aldeles träffa sanningen". Om "prästatistiken" 1802–1820 – världens äldsta jordbruksstatistik <i>Lars Nyström & Erik Hallberg</i>	36
"Vi får klara oss själva". Hotbild och självbild i den svenska försörjningsberedskapen 1962–2002 <i>Jenny Ingemarsdotter & Camilla Eriksson</i>	68
Scandia debatt Den svårsmälta svälten. Forskningen om 1860-talets hungersnöd i Sverige <i>Henrik Forsberg</i>	99
Scandia utblick Att skriva globalhistoria <i>Klas-Göran Karlsson</i>	115
Recensioner Monografier Union eller undergång, del 1, Kampen för ett enat Skandinavien; del 2, Den revolutionära skandinavismen <i>Rasmus Glenthøj & Morten Nordhagen Ottosen. Recenserad av Anne Berg</i>	127
Att ställa frågan – att våga omställning. Birgitta Hambræus och Birgitta Dahl i den svenska energi- och miljöpolitiken 1971–1991 <i>Martin Hultman, Ann-Sofie Kall & Jonas Anshelm. Recenserad av Helena Tolvhed</i>	130
Lektion II. En bok om rasbiologi <i>Ola Larsmo . Recenserad av Martin Ericsson</i>	132
Välfärdens vägar. Organisationen av vägunderhållet i Sverige 1850–1944 <i>Erik Lindberg. Recenserad av Mats Hallenberg</i>	134
Göteborg 1713. En visuell mikrohistoria <i>Karl Vesterberg. Recenserad av Johannes Daun</i>	136
Humanister i offentligheten. Kunskapens aktörer och arenor under efterkrigstiden <i>Johan Östling, Anton Jansson & Ragni Svensson Stringberg. Recenserad av Per Wisselgren</i>	139

Avhandlingar	
Den utställda idrotten. Idrott som kulturarv på idrottsmuseer i Sverige <i>John Berg. Recenserad av Katarzyna Herd</i>	141
Nätverksstaten. Statsbildningsprocesser och rumsliga praktiker i senmedeltidens Sverige 1440–1520 <i>Olov Lund. Recenserad av Harald Gustafsson</i>	143
Der königliche Vater und seine ungehorsamen Kinder. Furcht vor Bauernrevolten, Revoltenkommunikation und politische Kultur im frühneuzeitlichen schwedischen Reich <i>Miriam Rönnqvist. Recenserad av Martin Andersson</i>	145
Drömmen om en gränslös fred. Världsmedborgarrörelsens reaktopi 1949–1968 <i>Jenny Gustafsson. Recenserad av Fredrik Egefur</i>	148
Antologier och urkunder	
En Qvinna läkare! Doktor Karolina Widerström <i>Eva Blomberg (red.). Recenserad av Eva Helen Ulvros</i>	150
Bringing the People Back In. State Building from Below in the Nordic Countries, ca. 1500–1800 <i>Knut Dørum, Mats Hallenberg & Kimmo Katajala (red.). Recenserad av Gunner Lind</i>	152
Pligt og omsorg. Velfærdsstatens lutherske rødder <i>Nina Javette Koefoed & Bo Kristian Holm (red.). Recenserad av Erik Bengtsson</i>	153
Travelogue and Autobiography 1647–1656. Coastal Africa, the Red Sea, Persia, Mesopotamia, Coastal India, Sri Lanka, South-East Asia <i>Nils Mattsson Köping, översatt och kommenterad av Martin Rundkvist. Recenserad av Emma Forsberg</i>	156
Fredsårene. Norge i fred 1720–1807 <i>Thomas Daltveit Slettebø, Ola Teige & Øystein Lydik Idsø Viken (red.). Recenserad av Jenni Merovu</i>	158
Klass, allianser och välfärdsstat. Analys och teori i arbete 1967–2021 <i>Göran Therborn. Recenserad av Lars Edgren</i>	159
Utbildningens fostrande funktioner. Historiska undersökningar av fostran i offentliga och enskilda utbildningsinsatser <i>Viktor Englund, Anne Berg, Peter Bernhardsson, Janne Holmén, Esbjörn Larsson, Germund Larsson, Johanna Ringarp & David Sjögren (red.). Recenserad av Karen E. Andreassen</i>	161
Mindre uppmärksammade historiska jubileer Teckning av Fredrik Tersmeden	165

Redaktören har ordet

Wiebke Kolbe

Det föreliggande *Scandia*-numret bjuder på en artikel som spänner från tidigmodern till modern tid och två artiklar om modern historia, varav en har ett ekonomiskt-historiskt perspektiv.

Martin Almbjär gräver efter demokratis rötter och undersöker relationen mellan riksdagen och kungamakten från 1600- till 1900-talet. Han vänder sig mot en tolkning som menar att den tidigmoderna riksdagen bidrog till etableringen av demokrati och allmän rösträtt under 1900-talet och argumenterar för att riksdagen under 1600- och 1700-talen var en svag bastion för folkrepresentation. Först ståndsriksdagens sista 50 år utgör enligt Almbjär en nyckelperiod om vi vill förstå varför riksdagen slutligen intog en stark ställning i den svenska politiska kulturen. Denna fråga berör inte bara historiker utan alla som är intresserade av hur och varför representativa församlingar blir lika eller mer legitima än auktoritära alternativ.

Lars Nyström och Erik Hallberg tar sig an den så kallade präststatistiken, världens äldsta jordbruksstatistik, som täcker åren 1802 till 1820. Redan i samtiden bedömdes den som opålitlig. Nyberg och Hallberg ställer den mot en ny agrarhistorisk databas baserad på lantmäteriakter. Härigenom kan nya slutsatser dras om prästernas tillvägagångssätt när de fyllde i formulären, om olika uppgifters källkritiska värde och om hur statistikens missvisning slår regionalt. I slutdiskussionen anläggs också ett kunskapshistoriskt perspektiv på materialet. Vad hade staten för nytta av en statistik som visade fel?

Jenny Ingemarsdotter och Camilla Eriksson undersöker hotbild och självbild i det svenska ekonomiska försvaret under andra halvan av 1900-talet. Genom att särskilt utforska modernitetens roll finner de att det fanns ett dilemma i planerna för det ekonomiska försvaret. Å ena sidan var det en integrerad del av Sveriges självbild som en framgångsrik och progressiv nation att omfamna moderniteten, men å andra sidan medförde den privata sektorns ökande specialisering och de allt djupare utrikeshandelsberoendena växande sårbarheter. Det moderna samhällets alltmer komplexa sårbarheter gjorde därmed uppgiften att säkerställa Sveriges försörjning allt svårare. Ingemarsdotter och Eriksson utforskar också motiven för att Sverige avslutade försörjningsberedskapen vid sekelskiftet 2000 och visar att självbilden av att vara modern spelade en avgörande roll även här.

Under rubriken "Scandia debatt" diskuterar Henrik Forsberg forskningen om den sista hungersnöden i Sverige 1867–1869 som framför allt drabbade Västerbotten. Medan svenska ekonomiska historiker har ignorerat den i

sina analyser av industrialiserings- och formationstiden under senare delen av 1800-talet har populärhistoriker framställt den som en nationell hungersnöd av stor betydelse. Forsberg betonar att det behövs mer forskning för att kunna avgöra denna hungersnöds omfång och betydelse för svensk historia. Till ökad kunskap bidrar forskningsprojektet ”Nöd i Norden”, som utreder missväxtårens sociala och ekonomiska följder i Västerbotten samt kontrasterar skeenden med samtida missväxtförhållandena i Österbotten.

Under rubriken ”Scandia utblick” gör slutligen Klas-Göran Karlsson några reflektioner om att skriva globalhistoria. Han utgår från sina erfarenheter som redaktör för *Natur & Kulturs globalhistoria* i två volymer som kom ut hösten 2022. Artikeln vill förmedla några erfarenheter och tankefrukter från detta femåriga arbete. Med utgångspunkten att globalhistoria handlar om hur världen hängt samman genom tiderna, inte nödvändigtvis i en medveten globaliseringsprocess, hur visar man bäst ett sådant gränsöverskridande sammanhang? Medan historiker traditionellt fokuserar på diakroniska perspektiv, framträder i en global historia också de synkrona sammanhangen. Och hur gör man med kronologin, när några fundamentala teman, som språk, demografi och religion, kräver mycket långa tidslinjer, medan andra, som turism, populärkultur och demokrati, kanske kan nöja sig med den moderna tidsåldern?

Som vanligt bjuder detta nummer av *Scandia* också på en omfattande recensionsavdelning med recensioner av både monografier och antologier. Sedan årsskiftet ansvarar vår nya redaktionssekreterare och recensionsredaktör Johannes Ljungberg för denna avdelning. *Scandias* redaktion hälsar Johannes hjärtligt välkommen.

Jag önskar alla god läsning.
Wiebke Kolbe

Medverkande i detta nummer

MARTIN ALMBJÄR (f. 1982), post-dok vid Uppsala universitet och Centre for Privacy Studies, Köpenhamns universitet. Almbjär forskar framför allt om 1600- och 1700-talen med fokus på suppliker och besvär, tidigmoderna representativa församlingar, diplomatihistoria, krediter och pengaväsende. För närvarande forskar han om svenska konsuler i Spanien under 1700-talet med fokus på deras praktiker samt drivkrafterna bakom den svenska konsulsstatens massiva expansion sett till Spanien, finansierat av Vetenskapsrådet. Han befinner sig även i startgroparna för ett projekt där han tillsammans med Christopher Pihl ska forska om införandet av kopparmynt och pappersedlar i Sverige från 1600-talet och framåt, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond. Adress: Uppsala universitet, Historiska institutionen, Box 628, 751 26 Uppsala; e-post: martin.almbjar@hist.uu.se.

CAMILLA ERIKSSON (f. 1982) erhöll doktorsexamen i landsbygdsutveckling på Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) 2013, och är sedan 2018 verksam som forskare på Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI). Hennes tidigare forskning på SLU och Uppsala universitet fokuserade på frågor i skärningspunkten mellan statlig styrning, jordbrukets förändring, samhällsutveckling och totalförsvarets återuppbyggnad. På FOI har hennes forskning fokuserat på historiska studier av totalförvarsplanering. Bland senare publikationer ingår ”Technovisions for Food Security as Sweden Restores its Civil Defence” i *Science, Technology & Society* 2020:25:1, med Klara Fischer och Ebba Ulfbecker, kapitlet ”Agricultural Policy. From Overproduction to import Dependency” i antologin *Sweden and the European Union*, red. Daniel Silander och Mats Öhlén (2020), Santérus Academic Press samt ”Bergkunskap i totalförsvarets tjänst” i *Geografiska notiser* 2019:77:4, med Jenny Ingemarsdotter. Adress: Totalförsvarets forskningsinstitut, 164 90 Stockholm; e-post: camilla.eriksson@foi.se.

HENRIK FORSBERG (f. 1983) är doktor i ekonomisk och social historia och Wallanderstipendiat vid Enheten för ekonomisk historia vid Umeå universitet. Han disputerade 2020 vid Helsingfors universitet med avhandlingen *Famines in Mnemohistory and National Narratives in Finland and Ireland, c. 1850–1970*. Hans nuvarande postdoktorala forskningsprojekt Nöd i Norden undersöker missväxterna på 1860-talet och deras sociala och ekonomiska inverkan på samhällen på bägge sidorna om Kvarken. Hans tidigare publikationer inkluderar kapitlet ”Finland’s ’Famine Years’ of the

1860s: a Nineteenth-century Perspective” tillsammans med Antti Häkkinen i D. Curran, L. Luciuk & A.G. Newby (red.) *Famines in European Economic History. The Last Great European Famines Reconsidered* (2015), ”If they do not want to work and suffer, they must starve and die’. Irish and Finnish Famine Historiography Compared”, *Scandinavian Journal of History* (2018) samt ”För den svenska befolkningen frukta vi icke’. Är 1860-talets svält i Österbotten en bortglömd episod i historien om det svenska i Finland?” i *Historisk tidskrift för Finland* (2021). Adress: Samhällsvetarhuset, Umeå universitet, Biblioteksgränd, 90 187 Umeå; epost: henrik.forsberg@umu.se.

ERIK HALLBERG (f. 1974) är fil.dr. och universitetslektor i historia vid Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet. Hans forskning har berört olika aspekter av agrar- och regionalhistoria cirka 1600–2000. Utöver avhandlingen, *Havrefolket* (2013), om jordbruk och demografi på Dalbosläätten ca 1770–1930, har han skrivit monografierna *Fyra vägar till Halland* (2009), om Hallands kulturmiljöprofil, *När kärnkraften kom till byn* (2014), om etableringen av Ringhalsverken, samt *Den goda viljans bygd* (2019), som skrevs på uppdrag av Alingsås kommun inför stadens 400-årsjubileum. På senare tid har han bland annat forskat om skiftesrörelserna, om historisk livsmedelsförsörjning samt om tidigmodern krishantering, delvis i samarbete med Lars Nyström. Hallberg var även ledare för RJ-projektet *The Database Sweden’s Agricultural Lands*. Adress: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet, 405 30 Göteborg; e-post: erik.hallberg@history.gu.se.

JENNY INGEMARSDOTTER (f. 1975) erhöll doktorsexamen i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet 2011, och är numera verksam som forskare på Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI). Hennes avhandling, *Ramism, Rhetoric and Reform. An Intellectual Biography of Johan Skytte (1577–1645)*, fokuserade på utbildningsreformer i Sverige under tidigt 1600-tal. Ingemarsdotter har även inom ramen för en postdoktorstjänst publicerat en bok med genushistorisk inriktning, *The Masculine Modern Woman. Pushing Boundaries in the Swedish Popular Media of the 1920s* (2018), Routledge Research in Gender and History Book Series. På FOI har hennes forskning fokuserat på historiska studier av totalförvarsplanering, bland annat i publikationerna ”Beredskap att agera: Lärdomar för framtiden från det civila försvarets övningar 1937–1997” (2021), Totalförsvarets forskningsinstitut, och ”Bergkunskap i totalförsvarets tjänst” i *Geografiska notiser* 2019:77:4 med Camilla Eriksson. Adress: Totalförsvarets forskningsinstitut, 164 90 Stockholm; e-post: jenny.ingemarsdotter@foi.se.

KLAS-GÖRAN KARLSSON (f. 1955) är professor emeritus i historia vid Lunds universitet. Han har ett allmänt intresse för internationell samtidshistoria men har framför allt utforskat tre områden: Rysslands samt Östeuropas moderna historia, historien om folkmord och brott mot mänskligheten, och historiekulturella frågor om den historiska dimensionens plats i samhälle, kultur och utbildning. Han har lett stora forskningsprojekt om förintelsens plats i den europeiska historiekulturen och om lärdomar av förintelsens och den sovjetiska terrorns historia. Karlssons senaste böcker är *Det moderna trettioåriga kriget* (2019), *Folkmord – historien om ett brott mot mänskligheten* (2021) och *Natur & Kulturs globalhistoria*, ett tvåbandsverk som han är redaktör för. Under 2023 utkommer på amerikanskt förlag *Lessons of History*. Adress: Historiska institutionen, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund; e-post: klas-goran.karlsson@hist.lu.se.

LARS NYSTRÖM (f. 1973) är universitetslektor och docent i historia vid Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet. Hans forskning rör det svenska agrarsamhällets historia under de senaste århundradena. Avhandlingen, *Potatisriket* (2003), handlar om patriarkala maktrelationer inom ett godssamhälle i Västergötland ca 1850–1920. *En industrialisering efter industrialiseringen* (2012) berör industrialiseringsprocesser på landsbygden efter ca 1945. På senare tid har han bland annat forskat om skiftesrörelserna, om historisk livsmedelsförsörjning samt om tidigmodern krishantering, delvis i samarbete med Erik Hallberg. Nyström är även verksam som huvudförfattare inom läromedelsserien för gymnasieskolan, *Perspektiv på historien*. Adress: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet, 405 30 Göteborg; e-post: lars.nystrom@history.gu.se.

Recensenter

MARTIN ANDERSSON, fil.dr i historia, Sveriges lantbruksuniversitet
KAREN ANDREASEN, fil.dr i utbildningshistoria, Aalborgs universitet
ERIK BENGTSSON, docent i ekonomisk historia, Lunds universitet
ANNE BERG, docent i historia, Göteborgs universitet
JOHANNES DAUN, fil.dr i historia, Textilmuseet i Borås
LARS EDGREN, professor emeritus i historia, Lunds universitet
FREDRIK EGEFUR, fil.dr i historia, Lunds universitet
MARTIN ERICSSON, docent i historia, Lunds universitet
EMMA FÖRSBERG, doktorand i historia, Lunds universitet
HARALD GUSTAFSSON, professor emeritus i historia, Lunds universitet
MATS HALLENBERG, professor i historia, Stockholms universitet
KATARZYNA HERD, fil.dr i etnologi, Lunds universitet
GUNNER LIND, professor i historia, Köpenhamns universitet
JENNI MEROVUO, fil.dr i historia, University of Eastern Finland
HELENA TOLVHED, docent i historia, Stockholms universitet
EVA HELEN ULVROS, professor emerita i historia, Lunds universitet
PER WISSELGREN, professor i idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet